



Razavi Culture and Promotion of Chastity and Hijab: (Proposing a Grounded Theory)*

Mehdi Kermani ¹ Elahe Banaee ² Ali Baghdar Delgosha ³

*. This article is derived from a research project commissioned by the Khorasan Razavi Directorate General of Culture and Islamic Guidance.

1. Associated Professor, Department of Social Sciences, Faculty of Letters and Humanities, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran (Corresponding Author): m-kermani@um.ac.ir

2. PhD Student of Economic Sociology and Development, Department of Social Sciences, Faculty of Letters and Humanities, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran: elahe.banaei@gmail.com

3. Ph.D. in History. Research Center for Islamic Studies in the Humanities, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran: ali.b.delgosha@gmail.com

Article Info

Abstract

Article Type:
Research Article

Article History:

Received:
February 09, 2024

In Revised Form:
May 09, 2024

Accepted:
June 08, 2024

Published Online:
June 22, 2025

The present study examines and analyzes the current status of chastity and hijab among the citizens of Mashhad, especially the youth, and the mechanisms of its promotion in the context of Razavi culture. This study was conducted with a qualitative approach and grounded theory method, and information was collected through semi-structured interviews. The results of the data analysis are presented under a central category entitled "Decentralization against the focal placement of elements of Razavi culture in the collective world of Iranians". The conditions for the creation of this phenomenon are: the expansion of exclusivity against the generalization of Razavi culture, selective confrontation against integration in the application of the fundamental elements of Razavi culture, the predominance of propagandism against eloquence in the education of Razavi culture missionaries. The strategies that can be adopted by social actors against the central phenomenon include: maximum attraction against maximum rejection, participation-oriented approach against command-oriented approach and creative approach against stereotypical approach. In the end, these confrontations have resulted in consequences including: the loss of authentic cultural links in the society against their recovery, separation against the increasing integration of the religious and customary aspects of children's life, the inability to face cultural challenges against finding opportunities for these confrontations. . Also, in explaining the category of Razavi's culture, the concepts of dialogue, love and respect have been used as the main keywords.

Keywords

Razavi culture, chastity and hijab, promotion, youth, dialogue.

Cite this The Author (s): Kermani, M; Banaee, E; Baghdar Delgosha, A (2024). Razavi Culture and Promotion of Chastity and *Hijab*: (Proposing a Grounded Theory) : Quarterly Scientific Journal of Farhang Razavi. Year 13, Issue 2, Summer 2025, Serial Number 50 – (203- 234)-

[DOI:10.22034/farzv.2024.442509.1978](https://doi.org/10.22034/farzv.2024.442509.1978)



Publisher: University of Tehran Press

Introduction

Chastity and hijab, as religious and cultural values, play a crucial role in preserving and honoring personal and social identity, maintaining spiritual and ethical values, and reinforcing social discipline. Chastity involves the ability to control internal desires and maintain ethical integrity, which is consistently reflected in behaviors and the regulation of personal attire (hijab). Despite the universality and deep-rooted religious beliefs surrounding chastity and hijab in Iran, and their proximity to timeless sources of knowledge such as the illuminated shrine of Imam Reza (PBUH), these concepts have undergone significant changes. These changes do not harmonize with the structures of religious and Iranian-Islamic cultural frameworks, which complement each other. Given the challenges in this area and the cultural gap created by widespread communication tools and global information networks, leveraging the teachings of Razavi culture, derived from the practical and scholarly tradition of Imam Reza (PBUH), can be an appropriate strategy to transform threats into new opportunities, especially in Mashhad. Therefore, this research addresses how the capacities of Razavi culture can be utilized to promote hijab and chastity effectively in contemporary times and what foundational pillars cultural policymaking in this regard should be based upon. In essence, this study not only emphasizes the necessity of greater familiarity among citizens with Razavi culture and its various dimensions but also strives for policymakers and stakeholders concerned with preserving the integrity of Iranian-Islamic culture to achieve a deeper understanding of Razavi culture and utilize its capacities in organizational planning.

Methodology

Considering the research objectives aimed at identifying and formulating the conditions and mechanisms for promoting chastity and hijab based on the elucidative power of Razavi culture, a grounded theory approach was employed. Data processing in this method was conducted through thematic analysis and interpretation using Strauss and Corbin's three-stage coding (open, axial, and selective coding). The target population of this study included general investigations covering Mashhad residents and pilgrims to the shrine of Imam Reza (PBUH), while specialized analyses encompassed artists, university professors in relevant fields, media experts, and lifestyle specialists. Sampling was determined using purposive sampling techniques. Data collection tools consisted of open-ended interviews and observations, totaling 32 interviews conducted with Mashhad residents.

Discussion and Conclusion

The central phenomenon in this study is the focal positioning versus decentralization of the elements of Razavi culture in the collective life of Iranians. The Razavi culture stems from the traditions of Imam Reza (PBUH), his household, and the Quran, forming the core of the Islamic lifestyle. The city of Mashhad is considered the primary center for cultural and religious activities related to this culture; thus, it should not be limited merely to pilgrimage matters. To expand the Razavi culture throughout Iran and the world, it must be presented as universal values in an integrated and direct manner, extending beyond the borders of Mashhad.

One of the existing conditions influencing the formation of the central concept is the expansion of exclusivity versus the generalization of Razavi culture. Nowadays, the teachings of Razavi culture are confined to the religious community, with only a portion of them applied in their social lives and public arenas, while other segments of society remain unaware of the comprehensive and universal teachings of this culture. Conversely, it is necessary to generalize the important and fundamental aspects of these teachings, such as love and compassion, emphasis on the culture of

constructive critical dialogue on disputed issues, combined with respect and preservation of human dignity and values, which play a strategic role in culture, to all social realms.

Another existing condition is the selective engagement with the fundamental elements of Razavi culture. This selective approach to the teachings of Razavi culture, which encompasses a wide range of social, ethical, educational, and political issues, leads to a partial understanding of this culture. To address this problem, the fundamental elements of Razavi culture should be presented in an integrated and complete manner so that their comprehensive functions in social life are properly demonstrated.

The final condition is the dominance of preacher-oriented training in educating the propagators of Razavi culture. Nowadays, using speakers who merely rely on verbal preaching is less effective. It is better to choose propagators who lead by example through their behavior and are capable of responding to various questions logically. In Razavi culture, priority is given to behavioral promotion over verbal promotion. A selective approach and reliance on negative aspects of religiosity and coercive measures lead to maximum exclusion rather than maximum attraction. This approach not only fails to attract people with moderate or low religiosity but also reduces the number of religious individuals. Imam Reza's (PBUH) social conduct focuses on love, dialogue, and mutual respect, and efforts should be based on these principles to attract the general public, not exclude them. This method provides a fundamental solution for cultural planning and aligning citizens with the cultural visions of society.

An exclusivist view of Razavi culture leads to a prescriptive approach where one side sees itself as superior to others. In contrast, a participatory approach emphasizes collaboration and active and voluntary involvement of the general public in social activities, ensuring that everyone is on an equal footing and fostering a sense of responsibility and belonging to the group. A stereotypical approach in promoting culture is repetitive and inflexible, attracting a limited audience, whereas a creative approach for today's young and aware generation, using new ideas and models, opens the door to dialogue and can be more effective and cost-efficient. Negative approaches result in the loss of authentic cultural bonds and the creation of religious and cultural anomalies in society. Conversely, strengthening credible and rich cultural bonds, such as Razavi culture, preserves collective cohesion and identity and manages interactive challenges within and between generations. Moreover, with the feeling of being rejected by the bearers of authentic religious culture or even its claimants, there is a risk of questioning the authentic cultural bonds of society and creating a divide between secular and religious life for the children. In religious culture, worldly and otherworldly lives are inseparable, and this divide leads to hidden secularism, which is not recognized by Islam. Rejection by the bearers of authentic culture sets the stage for cultural failure, and integrating secular and religious life is essential to prevent cultural and social conflicts in society. Ultimately, the deliberate or various degrees of unintentional decentralization of Razavi culture in portraying the ideal social life of Iranians results in a lost valuable opportunity to effectively address many micro and macro cultural challenges. In contrast, balanced and knowledgeable attention to the elements of Razavi culture provides precious opportunities to address cultural issues and challenges.



پرویشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

فرهنگ رضوی و ترویج عفاف و حجاب

(ارائه یک نظریه زمینه‌ای^۱)

مهدی کرمانی^۱، الهه بنایی^۲، علی باغدار دلگشا^۳

* این مقاله مستخرج از طرح پژوهشی به سفارش اداره کل فرهنگ و ارشاد خراسان رضوی است.

۱. دانشیار گروه علوم اجتماعی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران (نویسنده مسئول): M-kermani@um.ac.ir
۲. دانشجوی دکتری، گروه علوم اجتماعی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران: elahe.banaei@gmail.com
۳. دکترای تاریخ، پژوهشکده مطالعات اسلامی در علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران: ali.b.delgosha@gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده
تاریخ دریافت:	این پژوهش به بررسی و تحلیل وضع موجود مقوله عفاف و حجاب در میان شهروندان شهر مشهد به‌ویژه جوانان و سازوکارهای ترویج آن در بستر فرهنگ رضوی می‌پردازد. این مطالعه با رویکرد کیفی و به روش نظریه زمینه‌ای صورت گرفته و اطلاعات از طریق مصاحبه‌های نیمه‌ساخت یافته جمع‌آوری شده است. نتایج تجزیه و تحلیل اطلاعات در ذیل مقوله مرکزی با عنوان «مرکزیت‌دایی در برابر جانمایی کانونی عناصر فرهنگ رضوی در زیست‌جهان جمعی ایرانیان» ارائه شده است. شرایط ایجاد این پدیده عبارت است از: گسترش انحصارگرایی در برابر عمومیت بخشی به فرهنگ رضوی، مواجهه گزینشی در برابر یکپارچه در کاربست عناصر بنیادی فرهنگ رضوی، غلبه مروج‌پروری در برابر سخنورپروری در آموزش عاملان مبلغ فرهنگ رضوی. راهبردهای قابل اتخاذ توسط عاملان اجتماعی در برابر پدیده مرکزی شامل این موارد بوده است: جذب حداکثری در برابر طرد حداکثری، رویکرد مشارکت‌مدار در برابر رویکرد دستورمدار و رویکرد خلاق در برابر رویکرد کلیشه‌ای. در نهایت، این مواجهات پیامدهایی شامل: از دست رفتن پیوندهای اصیل فرهنگی در جامعه در برابر بازبایی آن‌ها، تفکیک در برابر تلفیق فزاینده ابعاد حیات عرفی و شرعی فرزندان، ناتوانی در مواجهه با چالش‌های فرهنگی در برابر فرصت‌یابی برای این مواجهات را نتیجه داده‌اند.
تاریخ بازنگری:	
تاریخ پذیرش:	
تاریخ انتشار:	

فرهنگ رضوی، عفاف و حجاب، ترویج، جوانان، گفت‌وگو.

کلیدواژه‌ها

استناد: کرمانی، مهدی؛ بنایی، الهه؛ باغدار دلگشا، علی: (۱۴۰۲). فرهنگ رضوی و ترویج عفاف و حجاب (ارائه یک نظریه زمینه‌ای): فصلنامه علمی پژوهشی فرهنگ رضوی، سال ۱۳، شماره ۲، تابستان ۱۴۰۴، شماره پیاپی ۵۰ - (۲۳۴-۲۰۳).
[DOI:10.22034/farz.2024.442509.1978](https://doi.org/10.22034/farz.2024.442509.1978)

ناشر: بنیاد بین المللی فرهنگی هنری امام رضا (علیه السلام)



۱. مسئله پژوهش

فرهنگ و سبک زندگی در دوران مدرن به دلایل مختلف از جمله گستردگی روابط اجتماعی، رواج شهروندی در مفهوم مدرن آن، سفر، تبادل فرهنگی به واسطه‌هایی چون همسرگزینی برون خانوادگی و برون شهری، گسترش وسایل ارتباط جمعی و شبکه‌های مجازی و... تغییرات متعددی را تجربه کرده است؛ تغییراتی در مراودات اجتماعی، مراتب اجتماعی، تشکیل خانواده، نوع و زمان غذا خوردن، زمان‌های حضور در منزل و نحوه پوشش. یکی از موارد تغییر فرهنگی که معنایی نمادین در ارتباط با وجوه ریشه‌ای تر تحولات فرهنگی دارد، سبک پوشش است. سبک پوشش ارتباط نسبتاً روشنی با مقوله حجاب و عفاف دارد؛ چراکه حجاب به‌واقع الگوهایی معین از پوشش و عفت به معنای توانایی کنترل گرایش درونی است که می‌بایست در رفتارهای بیرونی از جمله سبک و سیاق تنظیم پوشش نیز نمود داشته باشد.

جامعه ایران از میانه دوره ناصری در زمانه قاجار نخستین تجربه‌های تغییر در پوشش را به دست آورد؛ سفرهای شاه قاجار به فرنگ و تمایز نوع پوشش روشنفکران و تحصیل کنندگان مدارس دارالفنون و همچنین حضور فرنگیان در ایران و تغییر ساختار پوشش نظامیان در این خصوص نقشی مهم داشت (جوادی یگانه و عزیزی، ۱۳۸۸؛ علم و دنیاری، ۱۳۹۸). پس از آن در دوره پهلوی اول این تغییرات به بدنه اجتماعی انتقال یافت و با صدور دستورهای آمرانه از جانب دولت، ابتدا تغییراتی در پوشش مردان شکل گرفت و پس از آن منتهی به تغییرات پوشش و حجاب اسلامی زنان شد. این تغییرات صادر شده و آمرانه از جانب حکومت وقت که بخش عمده آن نیز با ساختارهای فرهنگی- اجتماعی، هویتی و حتی دینی جامعه ایران در تعارض بود باعث ایجاد شکاف شدید فرهنگی هم میان بخش گسترده‌ای از جامعه ایران با دولت وقت گردید و هم باعث ایجاد شکاف‌های فرهنگی در میان خود افراد جامعه شد (یاسینی، ۱۳۹۲؛ شهرام‌نیا و زمانی، ۱۳۹۲)؛ دوگانه تجددگرایی در پوشش و تغییر در نوع پوشاک ایرانی و همچنین حفظ هویت بر پایه پوشش اسلامی ایرانی در خصوص زنان و مردان نمونه این امر است؛ علاوه بر این پیشینه‌شناسی، در حال حاضر نیز این چالش ساختاری همچنان و با وجود همه تدابیر فرهنگی، اجتماعی، امنیتی و قضایی که اتخاذ می‌شود تا حد قابل توجهی وجود دارد. بخش عمده این تغییرات به دلیل استفاده ناصحیح از فضاها و مجازی صورت گرفته است؛ علاوه بر این، می‌توان گفت نبود شناخت صحیح، معرفی به‌موقع و کارآمد و اتخاذ تصمیم‌سازی‌های متناسب با ساختارهای هویتی جامعه ایران نقشی مهم در خصوص این موضوع داشته است.

همان‌طور که ذکر شد مسئله تغییر پوشش به‌عنوان یک مسئله فرهنگی به‌ویژه از عصر

تغییرات فرهنگی و اجتماعی موسوم به مدرنیزاسیون در دوران قاجار تاکنون مطرح است. این در حالی است که انتظار می‌رود گستره و عمق فراگیر باورداشت‌های دینی و مجاورت با منابع لایزال معرفتی همچون بارگاه منور رضوی، توان بالقوه کافی برای مواجهه با چالش‌های مرتبط با حوزه پوشش در جامعه ایرانی را فراهم آورند. به‌ویژه آنکه آموزه‌های فرهنگ رضوی با ساختارهای هویت ایرانی اسلامی همخوانی داشته و مکمل یکدیگر محسوب می‌شوند. همچنین جامعیت این آموزه‌ها که با عنوان فرهنگ رضوی مطرح است، می‌توانند همه شئون زندگی فردی و اجتماعی افراد را تحت پوشش قرار دهند. فرهنگ رضوی برگرفته از سیره عملی و علمی امام رضا (علیه السلام) و اجدادشان است که در اینجا به‌عنوان یک فرهنگ آرمانی و مطلوب شناسایی می‌شود که در مرور پیشینه موضوع، به ابعاد کلیدی آن در ارتباط با فرهنگ و اشاعه فرهنگی خواهیم پرداخت.

تجربه‌های اجتماعی و زیست‌شهروندی نشان می‌دهد که بخشی از افراد جامعه به‌ویژه در میان جوانان، با چالش‌های هویتی جدی مواجه هستند (سفیری و کلانی، ۱۳۹۵). این گروه از موضوعات مرتبط با ساختارهای فرهنگ دینی، ساختارهای فرهنگی ایرانی اسلامی در ابعاد مختلفی چون روابط اجتماعی، گفت‌وگو محوری، پوشش، تفریح‌های اجتماعی، معماری و موسیقی که در ساختار هویت ایرانی اسلامی قابل تعریف هستند تا حد زیادی بیگانه‌اند یا تبلیغات ناصحیح و اطلاعات گزینشی و جانبدارانه باعث دوری آنان از این نوع فرهنگ شده است (میرزائی، ۱۳۹۷). شکاف نسلی نیز نقش مهمی در انتقال نیافتن این فرهنگ از گذشتگان به امروزیان داشته است.

مبنتی بر برخی مطالعات موجود، علاوه بر ضرورت آشنایی بیشتر شهروندان با فرهنگ رضوی و ابعاد گوناگون آن، تعمیق شناخت مصلحان و دارندگان دغدغه حفاظت از حریم فرهنگ اصیل ایرانی اسلامی با فرهنگ رضوی برای بهره‌برداری از ظرفیت‌های آن در برنامه‌ریزی‌های سازمانی نیز اهمیتی آشکار دارد (عصاره‌نژاد دزفولی و همکاران، ۱۴۰۰)؛ بنابراین، انتظار می‌رود برای رفع مسائل پیچیده فرهنگی-اجتماعی همچون شرایط حاکم بر حوزه عفاف و حجاب در وضعیت کنونی، بتوان به این منبع مطمئن و غنی از معنار جوع کرد و با بهره‌گیری پیوسته از ظرفیت‌های آن، تهدیدهای فرهنگی را به فرصت‌های نو تبدیل نمود. در این مقاله برآنیم برای بسط و ترویج الگوی مطلوب از پوشش به بهره‌گیری از ظرفیت منبع غنی فرهنگ رضوی به‌عنوان سرچشمه‌ای جوشان از فرهنگ ناب نبوی و علوی، در عصر فراگیری وسایل ارتباط جمعی و شبکه جهانی اطلاعات در شهر مشهد پردازیم. در نهایت، سوالات این مقاله را می‌توان چنین صورت‌بندی کرد:

چگونه می‌توان از ظرفیت فرهنگ رضوی در زمینه ترویج حجاب و عفاف در دوران حاضر بهره

جست؟ سیاست‌گذاری فرهنگی در زمینه ترویج عفاف و حجاب بر اساس آموزه‌های فرهنگ رضوی بر چه ارکانی استوار خواهد بود؟

۱-۱. پیشینه پژوهش

با توجه به سوال مورد اشاره، پیشبرد این پژوهش مستلزم واکاوی گسترده ادبیات پژوهشی مرتبط است. قلمرو موضوعی مقوله فرهنگ رضوی در موضوعاتی چون سبک-زندگی، سیره رضوی، فضای مجازی، رسانه، اشاعه و ترویج فرهنگی و تربیت و سیاست-گذاری فرهنگی بسیار گسترده است اما با توجه به آن که موضوع مطالعه حاضر بهره‌گیری از ظرفیت فرهنگ رضوی در زمینه اشاعه و تبلیغ حجاب و عفاف می‌باشد، صرفاً به دو بعد آخر فرهنگ رضوی پرداخته خواهد شد. بدین منظور با عنایت به لزوم تدقیق این مبحث به مرور فراگیر ادبیات پژوهش، در مجموعه مقالات منتشر شده در فصلنامه علمی پژوهشی فرهنگ رضوی خواهیم پرداخت.

بخش گسترده‌ای از مقالات در حوزه فرهنگ رضوی شامل مجموعه اقداماتی است که امام رضا (علیه السلام) در راستای ترویج مبانی دینی و جذب افراد به شریعت اسلام چه به‌طور کلامی و مستقیم و چه به‌صورت غیرکلامی و با کردار و رفتار انجام می‌دادند. مهم‌ترین روش‌های تبلیغی امام رضا (علیه السلام) در جهت گسترش و توسعه فرهنگ رضوی و با توجه به اقتضائات زمانه را می‌توان در سه حیطه شناختی، عاطفی و رفتاری تقسیم‌بندی کرد. در حیطه شناختی به تبیین مبانی و جهان بینی اسلامی، کاربست برهان و استدلال و تفکر و خردورزی و عقل‌گرایی می‌پرداختند. در حیطه عاطفی به محبت و مهرورزی، موعظه، تکریم شخصیت، مخاطب‌شناسی و فرصت‌شناسی تاکید داشتند و در حیطه رفتاری ارائه الگو، خطابه و منبر، مجادله به احسن، پاسخ به سوالات و شبهات، تبلیغ چهره‌به‌چهره، مکاتبه، امر به معروف و نهی از منکر، تقیه، سفر به مراکز علمی و تربیت شاگردان و نخبگان برای ترویج و تبلیغ معارف را مدنظر قرار می‌دادند. آنچه همواره در روش‌های تبلیغی امام رضا (علیه السلام) مطرح می‌شود همزیستی ایشان با مردم بوده است و همواره تلاش می‌کردند که نه صرفاً با حرف بلکه با عمل و رفتار خویش به آن‌ها درس زندگی و فضیلت دهند و برایشان الگو باشند. نکته دیگر آن است که در این راستا ایشان همواره به گفت‌وگو و پاسخگویی به شبهات با هدف اقناع مخاطب تاکید می‌ورزند و اشاره می‌کنند که گفت‌وگو باید عادلانه، منطقی و محترمانه صورت گیرد (شریفی و همکاران، ۱۳۹۶).

موضوع دیگری که در زمینه اشاعه فرهنگ دینی امام رضا (علیه السلام) تاکید می‌کنند، آزادی بیان و پرهیز از هرگونه تعصب‌گرایی و خشونت است. ایشان همواره تاکید می‌کنند که گفت‌وگو برای

ترویج دین باید توأم با حفظ خونسردی و ایجاد جوی آرام در برخورد با ادیان و مذاهب دیگر و یا با مخالفان عقیدتی باشد به گونه‌ای که ماحصل آن ایجاد نوعی همدلی و اتحاد باشد و در نهایت برای طرف مقابل فرصت نقد و اظهار نظر نیز فراهم شود (یاری و همکاران، ۱۳۹۷؛ پریوش و تابش، ۱۴۰۱؛ دلبری و زحمتکش، ۱۳۹۵).

در آموزه‌های فرهنگ رضوی در خصوص ویژگی‌های شخص مبلغ نیز سخن به میان آمده است. در مطالعه‌ای به تاثیر مهارت‌های غیرکلامی و کلامی امام رضا (علیه السلام) در جذب مخاطب و انتقال پیام پرداخته شده است. از پیام‌های غیرکلامی می‌توان به تبسم، گریه، حالت‌های بدن، نحوه لباس پوشیدن، آراستن ظاهر، استفاده از بوی خوش، تاثیر نمادها، هدیه و ارتباط نداشتن اشاره کرد. امام (علیه السلام) همواره در گفت‌وگوها و مناظرات در نهایت ادب با افراد برخورد می‌کردند و به عقاید آن‌ها احترام می‌گذاشتند. از دیگر ویژگی‌های رفتاری ایشان که در حساس‌ترین مواقع نیز نمایان بود، هماهنگی قول و عمل بوده است. امام (علیه السلام) به همان چیزی عمل می‌کردند که در گفته‌هایشان به مردم توصیه کرده بودند و به عبارتی دل و زبان‌شان یکی بود و این موضوع تاثیر بسیاری بر مخاطبان می‌گذاشت. همان‌طور که امام رضا (علیه السلام) بسیار حساب‌شده سخن می‌گفتند، بسیار حساب‌شده نیز سکوت می‌کردند. در واقع، زمانی که موقعیت مناسبی برای سخن گفتن فراهم نبود، ایشان مصلحت را در سکوت می‌دیدند (خیاط و جانفزا، ۱۳۹۳).

همچنین امام رضا (علیه السلام) در زمینه تبلیغ مبانی و جهان‌بینی اسلامی به دو اصل اساسی فرصت‌شناسی و مخاطب‌شناسی پرداخته‌اند و در همین راستا بر تکریم شخصیت مقابل تاکید کرده‌اند. اشکال تبلیغی ایشان را می‌توان در سه دسته کلی آثار نوشتاری، تبلیغ و سخنرانی‌های مستقیم و تبلیغ غیرمستقیم و رسانه‌ای قرار داد. امام (علیه السلام) همواره در شیوه‌های تبلیغی مختلف خود از استدلال، برهان و تفکر در جهت اقناع مخاطب بهره می‌بردند (میرهادی تفرشی و همکاران، ۱۳۹۹). در همین راستا امام رضا (علیه السلام) در آموزه‌های خویش به مبحث سیاست‌گذاری در راستای ترویج فرهنگ و مبانی اسلامی نیز اشاره می‌فرمایند و به گماردن افراد متخصص، متعهد، شایسته و آگاه به مسائل زمانه و معتقد به اصول اسلامی سفارش می‌کنند. ایشان با درک اقتضائات زمانه سیاست‌های فرهنگی مختلف را اتخاذ می‌کردند. گاهی امام (علیه السلام) برای آشکار کردن تفاوت اسلام با فرق نوظهور به صراحت و مستقیم موضع خود را تعیین می‌کردند و با پیروان این فرق قاطعانه مواجهه می‌شدند. ایشان همواره توصیه می‌کردند در زمینه سیاست‌گذاری باید به سه اصل حق محوری، عدالت و رضایت مردم توجه کرد (عصاره نژاد و همکاران؛ جهانگیر فیض آبادی و فرخی، ۱۳۹۴؛ نجفی و باقی نصرآبادی، ۱۳۹۸).

به‌طور کلی مقالاتی که در این بخش بررسی شدند نشان دهنده ظرفیت فرهنگ رضوی در زمینه ترویج و تبلیغ هستند و اصول و مبانی که در این زمینه باید رعایت گردد از سوی ایشان مطرح می‌شود. این اصول می‌بایست خطوط کلی سیاست‌گذاری را روشن و مشخص در راستای رسیدن به این اهداف تلاش کرد. در خصوص موضوع عفاف و حجاب نیز این موضوع می‌بایست مورد توجه قرار گیرد که اصول و مبانی کلی بستر فرهنگی حجاب و عفاف براساس این اصول کلی می‌بایست مورد توجه قرار گیرد.

۲-۱. چهارچوب نظری

نظریاتی را که با توجه به موضوع این پژوهش بررسی می‌شود می‌توان در دو دسته نظریات تغییرات اجتماعی و فرهنگی سطح خرد و سطح کلان تقسیم‌بندی کرد. نظریات گوناگونی از جمله نظریه ساخت اجتماعی واقعیت (برگر و لاکمن، ۱۳۸۷)، نظریه یادگیری اجتماعی (جانسون، ۱۹۹۹)، نظریه تغییر خودکار ارزش‌ها (لیبرمن و همکاران، ۲۰۰۱) در زمره نظریات سطح خرد و نظریه جهانی شدن و تغییر ارزش‌ها (مک کوی، ۲۰۰۰)، نظریه نظام‌های سیاسی و تغییر ارزش‌ها (شواتز و ساگی، ۲۰۰۰) و مهم‌ترین و مشهورترین این نظریات یعنی مدرنیزاسیون و تغییر ارزش‌ها (اینگلهارت و آبرامسون، ۱۹۹۴) و اینگلهارت و ولزل، ۲۰۰۷) به سطح کلان می‌پردازند که در ادامه به شرح و بسط مرتبط‌ترین این نظریات به موضوع مدنظر می‌پردازیم.

ولزل، اینگلهارت و کلینگمن (۲۰۰۳) بر این باورند که تغییرات فرهنگی (مانند ارزش‌ها) متأثر از توسعه و نوسازی به معنای متعارف (مدرنیزاسیون) است. آن‌ها معتقدند که جوامع انسانی سه جهت اصلی از تغییر اجتماعی را تجربه می‌کنند: توسعه اجتماعی اقتصادی، تغییر ارزش‌ها و تغییر سیاسی (وثوقی و اکبری، ۱۳۸۹: ۹۸). در واقع، اینگلهارت به بیان رابطه بین ساختار شخصیت کنشگران فردی و محیط جامعه (ساختار اقتصادی، اجتماعی و سیاسی) به‌عنوان نظام کنش متقابل پرداخته که در آن ساختار اقتصادی جامعه به‌مثابه یک عنصر محیطی بر نگرش‌ها، ذهنیت‌ها و عقاید کنشگران فردی تأثیر گذاشته است و این تجربه صورت گرفته در اذهان فردی، بازتابی در سطح سلسله مراتب ارزش‌های کنشگران در سال‌های بعدی خواهد داشت که نتیجه آن اولویت‌بخشی به ارزش‌های فرامادی در قبال ارزش‌های مادی است. او این نظریه را در قالب دو فرضیه کمیابی و اجتماعی شدن مطرح می‌کند. فرضیه کمیابی که بنا بر آن اولویت‌های فرد بازتاب محیط اجتماعی اقتصادی اوست. شخص بیشترین ارزش‌ها را برای آن چیزهایی قائل می‌شود که عرضه آن‌ها نسبتاً کم است و فرضیه اجتماعی شدن اصل را بر این قرار می‌دهد که ارزش‌های اساسی فرد به شکل گسترده منعکس‌کننده شرایطی است که طی سال‌های قبل از

بلوغش فراهم شده است. به نظر اینگلهارت، فرضیه کمیابی به دگرگونی‌های کوتاه مدت با آثار دوره‌ای اشاره دارد. دوره‌های رونق به افزایش فرامادی گرایی و دوره‌های کمیابی به مادی گرایی می‌انجامد. فرضیه اجتماعی شدن دلالت بر وجود آثار بلندمدت نسلی دارد.

همچنین اینگلهارت یکی از مولفه‌های مهم دگرگونی ارزشی جایگزینی نسلی است. اینگلهارت برای چرخه زندگی تأثیر چندانی قائل نیست و تفاوت‌های پایدار بین گروه‌های سنی را بازتاب دگرگونی نسلی می‌داند و نظریه دگرگونی ارزشی را که بر جابه‌جایی اولویت‌های مادی به سمت اولویت‌های غیرمادی دلالت دارد به توسعه اقتصادی جوامع ارتباط می‌دهد تا جایی که برای تأثیر نهادهای فرهنگی در این دگرگونی چندان وزنی قائل نیست. جوانان به مراتب بیشتر از بزرگ‌ترها بر خواسته‌های فرامادی تأکید می‌ورزند و تحلیل گروه‌های سنی مبین این است که این موضوع به مراتب بیشتر بازتاب دگرگونی نسل‌ها تا انعکاس سالخوردگی است. اینگلهارت دگرگونی حاصل شده در جامعه بر مبنای تحولات اقتصادی و اجتماعی را در قالب دگرگونی فرهنگی در چهارچوب سمت‌گیری‌های ارزشی که منجر به تفاوت‌های نسلی می‌شود تعریف می‌نماید. در نتیجه دگرگونی‌های فرهنگی مهم به تفاوت میان نسل‌ها می‌انجامد (اینگلهارت، ۱۳۷۳).

برگر و لاکمن تلاش داشتند تا نظریه جامعه‌شناختی در حوزه شناخت وضع کنند که در آن از تفاسیر مبتنی بر کارکردگرایی و نیز جامعه‌شناسی مطلقاً ساختاری دوری گزینند و البته تأکید می‌کنند جامعه‌شناسی شناخت بدون جامعه‌شناسی دین امکان‌پذیر نیست (برگر و لاکمن، ۱۳۸۷: ۲۵۴ و ۲۵۵). آن‌ها شناخت را با رویکردی پدیدارشناختی در «واقعیت زندگی روزمره» می‌جویند. «واقعیت زندگی روزمره» از جانب افراد جامعه دارای وجودی مستقل است و می‌تواند به اندیشه‌ها و اعمال آنان شکل دهد و خود نیز توسط اعضای جامعه ایجاد و بازتولید می‌شود. آن‌ها بر این باورند که تجزیه و تحلیل نقش شناخت در دیالکتیک فرد و جامعه، یعنی هویت فردی و ساختار اجتماعی، چشم‌انداز مکمل مهم و قاطعی در مورد همه عرصه‌های جامعه‌شناسی به دست می‌دهد (همان: ۲۵۴). آن‌ها برای درک شناسایی و توزیع آن در واقعیت زندگی روزمره به مطالعه آن در دو بُعد می‌پردازند: «جامعه به عنوان واقعیت عینی» و نیز «جامعه به عنوان واقعیت ذهنی» که میان این دو سطح رابطه دیالکتیکی برقرار است. آن‌ها در اثر مهم خود یعنی «ساخت اجتماعی واقعیت» بر تقدم «شناخت» بر «ارزش» تأکید می‌کنند (همان: ۱۳۱). این بدان معنی است که ارزش‌های فرد تغییر نمی‌کند مگر آنکه قبل از آن نظام شناختی وی تغییر کرده باشد؛ بنابراین در جست‌وجوی فرایند تغییر ارزش‌ها، باید به دنبال شناسایی منابع شناختی قدیم و جدید فرد بود. محیط زندگی و شغلی، تحصیلات، گروه‌های دوستی و مرجع، رسانه‌ها و ...

مثال‌هایی از این منابع شناختی به‌شمار می‌روند. به دنبال تغییر منابع شناختی جامعه و افراد، گروه‌های جدیدی سر برمی‌آورند که وظیفهٔ مشروع‌سازی و توجیه‌گری ارزش‌های جدید را برعهده دارند (مانند نخبگان، روشنفکران و هنرمندان) قلمرو معانی جدید این گروه‌ها، در مقابل نظم نهادی سنتی قد علم می‌کند و واکنش و مقاومت آنان را برمی‌انگیزد و از این رهگذر جدالی گاه فرساینده میان گروه‌های مختلف اجتماعی در می‌گیرد که البته در نهایت به تغییر قلمرو معانی و نظام ارزشی در بخش‌هایی از جامعه با همه آن منجر می‌گردد.

برگر و لاکمن در بیان مکانیسم ساخت واقعیت اجتماعی ذهنی و تغییر شناختی از مفهوم اجتماعی شدن یا جامعه‌پذیری استفاده می‌کنند. اجتماعی کردن دربردارندهٔ دو مرحلهٔ پرورش اجتماعی اولیه و ثانویه است. پرورش اجتماعی اولیه در کودکی و در اوضاع و احوالی که آکنده از جنبه شدید عاطفی است، صورت می‌گیرد صورت و فرد از این طریق عضو جامعه می‌شود (همان: ۱۸۰). این مرحله، واقعیتی را درونی می‌سازد که امری اجتناب‌ناپذیر تصور می‌شود (همان: ۲۰۰). پرورش اجتماعی ثانویه، عبارت است از هر یک از فرایندهای بعدی که فرد قبلاً اجتماعی شده را به بخش‌های تازه‌ای از دنیای عینی جامعه‌اش سوق می‌دهد یا درونی ساختن «خرده جهان‌ها»ی نهادی یا مبتنی بر نهادها. بنابراین، گستره و سرشت آن برحسب پیچیدگی تقسیم کار و توزیع اجتماعی دانش یا شناخت تعیین می‌شود (همان: ۱۸۹).

تفاوت‌های چندی میان پرورش اجتماعی اولیه و پرورش اجتماعی ثانویه وجود دارد. مثلاً پرورش اجتماعی اولیه قابل تحقق نیست، مگر آنکه کودک خود را با مربیان صاحب نفوذش به‌شدت از نظر عاطفی هم‌ذات سازد؛ حال آنکه در بخش اعظم پرورش اجتماعی ثانوی می‌توان از این نوع هم‌ذات شدن صرف نظر کرد. کودک، دنیای والدینش را به‌مثابهٔ جهان به‌طور کلی به شکل درونی درمی‌آورد و نه به‌منزلهٔ جهانی که به وضع و زمینهٔ نهادی خاصی مربوط باشد. برخی از بحران‌هایی که پس از پرورش اجتماعی اولیه روی می‌دهند در واقع، معلول پی بردن به این نکته است که دنیای والدین تنها دنیای موجود نیست، بلکه دارای موقعیت اجتماعی بسیار مشخصی است و شاید حتی مفهومی تحقیرآمیز نیز در آن نهفته باشد. مثلاً کودک رشد یافته تشخیص می‌دهد جهانی که والدینش نمایندگان آن هستند، یعنی همان جهانی که او قبلاً آن را واقعیتی اجتناب‌ناپذیر انگاشته بود، عملاً جهان جنوب‌نشینان دهاتی و طبقه پایین و بی‌فرهنگ است (همان: ۱۹۳). در اینجا برگر و لاکمن از مفهوم دیگری نام می‌برند با عنوان پرورش اجتماعی مجدد که ناظر به تغییر واقعیت ذهنی فرد است. از نظر آن‌ها تغییر یا استحاله زمانی روی می‌دهد که بین اجتماعی شدن اولیه و ثانویه عدم هماهنگی و تطابق شدید به‌وجود آید. یک دستورالعمل برای استحاله باید هم شرایط اجتماعی (واقعیت عینی) و هم شرایط ادراکی (واقعیت

ذهنی) را شامل شود. مهم‌ترین شرایط اجتماعی عبارت است از در دسترس بودن یک ساختار توجیه‌پذیری کارآمد. یعنی شالوده‌ای اجتماعی که به‌عنوان آزمایشگاه دگرگون‌سازی به کار آید. در این ساختار توجیه‌پذیری، پای افراد مهم و صاحب نفوذی به میان خواهد آمد که راهنمایان او با واقعیت تازه‌اند و نمودگر ساختار توجیه‌پذیری در نقش‌هایی هستند که در برابر فرد ایفا می‌کنند و میانجی فرد با جهان تازه هستند (همان: ۲۱۳ و ۲۱۴).

بخش زیادی از فرایند پرورش اجتماعی ثانویه طی آنچه آموزش رسمی می‌نامیم آموخته می‌شود. این امر به‌خصوص در جامعه مدرن پیوستگی زیادی با تحصیلات پیدا می‌کند؛ یعنی می‌توان یکی از عوامل اصلی تغییر ارزش‌ها را تحصیلات به معنای امروزی آن دانست که طی آن فرد با معلمانی سروکار دارد که نظم‌های نهادی جدیدی را علاوه بر آنچه فرد در گروه‌های های اولیه (خانواده، همسالان و دوستان) آموخته است به وی معرفی می‌کنند و او را برای برعهده گرفتن یک یا چند نقش در این نظام‌های نهادی آماده می‌سازند؛ بنابراین یکی از عوامل اساسی که به تغییر قلمرو معانی و ارزش‌ها می‌انجامد، قرار گرفتن در موقعیت‌ها و نقش‌های گوناگون است؛ یعنی افراد به واسطه برعهده گرفتن یک نقش در یک نظام نهادی ممکن است دچار تغییرات ارزشی گردند. برگز و لاکمن بر دو مفهوم مهم و موثر در حفظ و تغییر واقعیت‌های ذهنی تاکید می‌کنند: یکی مفهوم دیگران مهم که اشخاص مهم و صاحب نفوذ در زندگی فرد هستند و جزو عوامل اصلی حفظ واقعیت ذهنی به‌شمار می‌روند. مفهوم دیگر گفت‌وگوست. گفت‌وگو مهم‌ترین وسیله حفظ واقعیت است. می‌توان بر زندگی روزمره فرد بر حسب محصول کار دستگاه مکالمه‌ای نظر انداخت که واقعیت ذهنی او را پیوسته حفظ می‌کند، تغییر می‌دهد و از نو می‌سازد.

در هر دو نظریه به نقش فرایند اجتماعی شدن یا جامعه‌پذیری در روند ایجاد تغییرات فرهنگی و اجتماعی در سطح بین فردی و نهادی پرداخته شده است. مطابق با دو فرضیه کمیابی و اجتماعی شدن اینگلهارت، تغییرات فرهنگی و ارزشی در زمینه عفاف و حجاب ناشی از رونق اقتصادی است که سبب شده دغدغه‌های فرهنگی این چنینی جایگزین مسائل اقتصادی شود؛ چراکه نیازهای مادی افراد تا حد قابل قبولی ارضا گردیده است و همچنین در فرضیه اجتماعی شدن نیز بیان می‌شود تغییرات فرهنگی امروز نتیجه وضعیتی است که فرد در دوران بلوغ گذارنده است؛ یعنی ممکن است اجتماعی شدن در آن دوران به صورت ناقص صورت گرفته و مفاهیم و ارزش‌ها در زمینه عفاف و حجاب به‌درستی منتقل نشده باشد یا با سختگیری‌های مضاعف و منزجرکننده مطرح شود. برگز و لاکمن نیز این تغییرات ارزشی و فرهنگی را به متولیان امر اجتماعی شدن نسبت می‌دهند.

۳-۱. روش پژوهش

روش انجام این پژوهش عمدتاً مبتنی بر رویکرد کیفی است. تحقیق کیفی به آن دسته از پژوهش‌هایی اطلاق می‌شود که اطلاعات آن‌ها بدون در نظر گرفتن مقادیر عددی، صرفاً از طریق مصاحبه‌ها، اسناد و مواد دیداری و شنیداری به دست می‌آید. محققان در این گونه از پژوهش‌ها در نظر دارند تا پدیده مد نظر را با تکیه بر عقاید، ارزش‌ها و هنجارهای افراد، در شرایط اجتماعی یکسان بررسی کنند. به بیان دیگر، هدف از اجرای پژوهش‌های کیفی، دستیابی به درکی عمیق و ژرف‌انگار از پدیده مورد بررسی مبتنی بر تجربه زیسته افراد جامعه است (دلاور، ۱۳۹۱).

ابزار گردآوری اطلاعات در این پژوهش راهنمای مصاحبه و مشاهده است. مصاحبه تعامل هدفدار میان مصاحبه‌گر و مصاحبه‌شونده است. مصاحبه‌ها در سه نوع ساخت یافته، نیمه ساخت یافته و باز دسته‌بندی می‌شوند که در این تحقیق به منظور کشف و شناسایی الگوهای پوشش از مصاحبه باز استفاده می‌شود. در این نوع مصاحبه، محقق می‌بایست یک راهنمای مصاحبه را که در آن سوالات به صورت متوالی دنبال کننده یک خط سیر داستان هستند طراحی کند (کریمی و نصر، ۱۳۹۱). منظور از مشاهده نیز در اینجا صرفاً ابزار جمع‌آوری داده کیفی است و نه تکنیک به معنای خاص آن که به الزامات روشی استفاده از آن تکنیک ملتزم شویم.

تحقیق حاضر برای ارزیابی میزان دقت و اعتبار داده‌های کیفی تحقیق از رویکرد چهار مرحله‌ای لینکن و گوبا اعتبار (حفظ و گسترش ارتباط با پاسخگویان، مشاهده دیر پا و مصرانه)، انتقال‌پذیری (تعمیم‌پذیری)، اطمینان‌پذیری (توانایی شناسایی که داده‌های یک مطالعه معین از آن جا گردآوری شده‌اند و چطور به کار رفته‌اند) و تاییدپذیری (عینیت کیفی) استفاده می‌کند (محمدپور، ۱۳۸۸).

جامعه هدف این پژوهش در سطح بررسی‌های عمومی شامل شهروندان مشهودی و زائران بارگاه رضوی و در سطح تحلیل‌های تخصصی شامل هنرمندان و استادان دانشگاه رشته‌های مرتبط و کارشناسان حوزه رسانه و سبک زندگی است. نمونه‌گیری با استفاده از تکنیک نمونه‌گیری هدفمند (نمونه‌گیری هدفمند زمانی مناسب دارد که محقق بخواهد واحد کوچکی از جامعه آماری مورد بحث را به شیوه تصادفی مطالعه کند) تعیین می‌شود.

نظریه زمینه‌ای حاصل کشف و استخراج نظریه از داده‌هایی است که به طور منظم و در فرایند پژوهش‌های اجتماعی به دست آمده‌اند. در واقع این گونه از تئوری بر اساس شناختی که محقق از موضوع مورد مطالعه (تعامل گردآوری و تحلیل داده‌ها) پیدا می‌کند، شروع به ساخت و تدوین

نظریه‌ای می‌نماید که بر اساس واقعیت‌ها به وجود آمده‌اند. پردازش داده‌ها در روش نظریه زمینه‌ای بر حسب محورهای پرسش و به صورت تحلیل و تفسیر موردی از طریق کدگذاری سه مرحله‌ای استراوس و کربین (کدگذاری باز، محوری و گزینشی) صورت می‌گیرد. هدف از این مراحل کدگذاری، کشف و تبدیل مفاهیم اولیه به مقوله‌هایی انتزاعی به‌طور پیوسته برای تدوین نظریه زمینه‌ای خواهد بود (استراوس و کربین، ۱۳۹۵).

در این پژوهش، در مجموع ۳۲ مصاحبه با شهروندان مشهدی صورت گرفته است که از این میان ۲۰ نفر از آنان خانم و ۱۲ نفر آقا بوده‌اند و میانگین سنی آن‌ها ۳۹ سال است و ۳ نفر از آن‌ها دارای تحصیلات دیپلم، ۹ نفر کارشناسی، ۱۳ نفر کارشناسی ارشد، ۷ نفر دکتری بوده‌اند. اغلب این افراد دارای مشاغل دولتی هستند.

جدول شماره ۱- مشخصات پاسخگویان

شماره	جنسیت	سن	تحصیلات	شغل
۱	خانم	۵۷	کارشناسی ارشد	بازنشسته فرهنگی با سمت معاون دبیرستان
۲	آقا	۳۰	کارشناسی ارشد	کارمند استانداری
۳	خانم	۳۴	دیپلم	فعال فرهنگی - مربی کلاس‌های مهدویت
۴	آقا	۳۵	کارشناسی ارشد	آزاد
۵	خانم	۶۵	کارشناسی ارشد	بازنشسته فرهنگی با سمت دبیر
۶	خانم	۶۲	دکتری	مدرس حوزه
۷	خانم	۳۰	کارشناسی ارشد	دبیر علوم اجتماعی
۸	آقا	۳۹	دکتری	وکیل دادگستری
۹	آقا	۵۳	دکتری	مدرس دانشگاه و حوزه
۱۰	خانم	۴۴	دکتری	کارمند اداره کل آموزش و پرورش
۱۱	آقا	۵۴	دکتری	مدرس دانشگاه
۱۲	خانم	۳۲	کارشناسی ارشد	مدرس دانشگاه و کارشناس آموزش جهاد
۱۳	خانم	۲۸	کارشناسی ارشد	کتابدار
۱۴	خانم	۳۴	دکتری	مدرس دانشگاه
۱۵	خانم	۳۰	کارشناسی	آموزگار ابتدایی
۱۶	خانم	۵۲	کارشناسی ارشد	کارشناس زبان

۱۷	خانم	۳۱	دانشجو دکتری	کارشناس فرهنگی
۱۸	خانم	۳۶	کارشناسی	کارشناس آموزش
۱۹	آقا	۵۹	دیپلم	آزاد
۲۰	خانم	۳۲	کارشناسی ارشد	کارمند معاونت فرهنگی دانشگاه
۲۱	آقا	۲۵	کارشناسی	مدرس زبان
۲۲	آقا	۳۶	کارشناسی	آزاد
۲۳	آقا	۴۰	کارشناسی ارشد	مدرس حوزه
۲۴	آقا	۲۶	کارشناسی ارشد	فعال حوزه رسانه
۲۵	خانم	۴۸	کارشناسی	مربی کلاس‌های اخلاق
۲۶	خانم	۳۵	کارشناسی ارشد	دانشجو و فعال فرهنگی
۲۷	خانم	۳۳	کارشناسی	آموزگار ابتدایی
۲۸	آقا	۲۳	کارشناسی	دانشجو و فعال اجتماعی
۲۹	خانم	۴۵	دیپلم	خانه‌دار
۳۰	آقا	۴۰	کارشناسی ارشد	دبیر علوم اجتماعی
۳۱	خانم	۳۷	کارشناسی	کارمند
۳۲	خانم	۲۹	کارشناسی	دانشجو

۲. یافته‌ها

۲-۱. شرحی بر پدیده مرکزی: جانمایی کانونی در برابر مرکزیت‌زدایی از عناصر فرهنگ رضوی در زیست‌جهان جمعی ایرانیان

فرهنگ رضوی مجموعه‌ای از باورها، رفتارها، ارزش‌ها، باید و نبایدها و قوانینی است که از سیره علمی و عملی امام رضا (علیه السلام) و پدران‌شان تا پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) و همچنین فرزندان آن حضرت تا حضرت خاتم (علیه السلام) و در معنای کلی از قرآن و عترت سرچشمه می‌گیرد؛ به گونه‌ای که محوریت سبک‌زندگی اسلامی در همه ابعاد بر پایه این فرهنگ شکل می‌گیرد. در اینجا با مسئله‌ای روبه‌رو هستیم که اولاً با توجه به وجود امام رضا (علیه السلام) در شهر مشهد، عموم فعالیت‌های مختلفی که در زمینه‌های فرهنگی و هنری با محوریت فرهنگ رضوی صورت می‌گیرد به این شهر اختصاص دارد. از سوی دیگر در فرهنگ عمومی جایگاه خاصی برای امام رضا (علیه السلام) قائل هستیم. اما با توجه به جایگاه امامت ایشان و قرارگیری بارگاه این حضرت در قلمرو سرزمینی ایران مواجهه ایرانیان با این نعمت بزرگ بیشتر در مناسبت زیارتی تجربه یافته است تا در سایر شئون زندگی و زیست

جهان اجتماعی ایشان. در صورتی که برای تحقق اهداف و برقراری تعامل در سراسر ایران و حتی فراتر از آن با جهان، فرهنگ رضوی باید به صورت یک مجموعه یکپارچه و به طور مستقیم عرضه شود. در واقع مرزهای جغرافیایی شهر مشهد مقدس یا اختصاص به بخشی از حیات جمعی ما را درنوردد. عناصر فرهنگ رضوی باید گسترده و حتی جایگزین عناصر فرهنگ غربی شود که به عنوان ارزش‌های جهان شمول عرضه و توسط رسانه‌ها تبلیغ می‌شود.

به رغم تبلیغات رسمی در تعریف مشهد به عنوان پایتخت فرهنگی مذهبی ایران که به یمن حضور بارگاه رضوی در طول سده‌ها و تراکمی از استقرار مراکز علم و هنر و معرفت در پیرامون آن، به‌واقع نیز می‌بایست از چنین شأنیتی برخوردار باشد؛ اما در عمل شاهد آنیم که در دهه‌های اخیر و از اولین پروژه‌های بازسازی و بازآفرینی بافت فرسوده پیرامون بارگاه رضوی پیش از انقلاب اسلامی تا به امروز امر زیارت در پیوند با اقتصاد زیارت در کانون توجه برنامه‌ریزان و مجریان این طرح‌ها قرار داشته است. به طوری که ظرفیت بالقوه مجموعه این طرح‌های عظیم می‌توانست و تا حدی همچنان می‌تواند در خدمت برندسازی و ترویج گسترده عناصر پویای فرهنگ رضوی در عرصه‌های مختلف در میان ایرانیان عمل کند. به عبارت دیگر، علاوه بر وجوه نرم دوگانه مرکزیت‌زایی در برابر مرکزیت‌زدایی می‌بایست به وجوه نرم این فرایند عنایت ویژه داشت.



شکل ۱. مرکزیت‌زدایی در برابر جانمایی کانونی عناصر فرهنگ رضوی در زیست جهان جمعی ایرانیان

مصاحبه شونده شماره ۱: ... اگر خواسته باشیم واقعا فرهنگ رضوی رو و شیوه و روش رفتاری حضرت رضا (علیه السلام) رو حالا در همه زمینه‌ها چه اعتقادی چه فرهنگی اقتصادی پزشکی روان‌شناسی

پایاده کنیم واقعا اوضاع متفاوتی از چیزی که هست پیش میاد. بچه‌ها ما واقعا اطلاع ندارند از اصول رفتار و گفتار رضوی... به بچه‌ها مون اینارو یاد ندادیم. حتی به خودمون یاد ندادن که تو شهر مشهد باید چطور رفتار کنیم. چطور به عنوان یک الگو باشیم برای زائرها و مردم باقی شهرها. یاد ندادن باید و نبایدهای این شهر چیه. شاید اونایی که اهل کلاس‌های آموزشی و معارفی هستن اینارو بدونن ولی ما مردم معمولی نه، از امام رضا (علیه‌السلام) فقط زیارت رفتن رو بلدیم.

۲-۲. شرایط اصلی حاکم بر پدیده مرکزی

۲-۲-۱. گسترش انحصارگرایی / عمومیت بخشی به فرهنگ رضوی

یکی از شرایط موجود که در شکل‌گیری مقوله مرکزی دخیل بوده، گسترش انحصارگرایی در مقابل عمومیت بخشی به فرهنگ رضوی است. در واقع امروزه تلقی خاصی از آموزه‌های فرهنگی رضوی رایج شده است و در انحصار قشر دیندار درآمده که تنها بخشی از آن در زندگی اجتماعی و عرصه‌های عمومی آن‌ها کاربرد دارد؛ در نتیجه عموم قشرهای جامعه و همین‌طور قشر کمتر دیندار یا قشری از افرادی که از دین فاصله گرفته‌اند از آموزه‌های همه‌جانبه و جهان‌شمول فرهنگ رضوی بی اطلاع هستند. در مقابل باید شیوه‌های مختلف فرهنگ رضوی را به سبک زندگی ایرانی عموم مردم تبدیل کرد و به جنبه‌های مهم و بنیادی آن که نقش راهبردی در فرهنگ دارد عمومیت بخشی کرد تا در همه عرصه‌های زیست اجتماعی بتوانیم از این عناصر بهره‌مند شویم. پررنگ کردن عناصری همچون محبت و مهرورزی که در کلام نورانی ایشان نیمی از خرد است، تاکید بر فرهنگ گفت‌وگوی انتقادی سازنده در مسائل متنازع توأم با احترام و حفظ ارزش‌ها و کرامت انسانی، زمینه را برای عمومیت بخشی به فرهنگ اسلامی و دینی گسترش خواهد داد.

مصاحبه شونده شماره ۲۳: جوون‌های ما کلا از دین یه مقدار احکام رومی دونن. نه ما بهشون گفتیم و نه خودشون تحقیق کردن. دین شده همین احکام و اونم منحصر به گروه‌هایی خاص. در صورتی که اگر جوون‌های ما بدونن همین امام رضایی که دارن تو شهرش زندگی می‌کنن چه توصیه‌هایی برای زندگی اجتماعی و مراودات اون دارن، شیفته این امام می‌شن. وقتی بدونن که امام (علیه‌السلام) چقدر در مورد احترام به آدم‌ها به عقاید و باورهای مختلف حرف دارن چقدر در مورد رفتار نیک و خوش خلقی با همسر حرف دارن چقدر در مورد آزادی بیان و مباحثه و گفت‌وگو حرف دارن امام (علیه‌السلام) رو میارن وسط زندگانی شون.

۲-۲-۲. مواجهه‌گزینشی / یکپارچه در کار بست عناصر بنیادی فرهنگ رضوی

از دیگر شرایط موجود می‌توان به مواجهه‌گزینشی در کار بست عناصر بنیادی فرهنگ رضوی اشاره کرد. به این صورت که باید گفت آموزه‌های فرهنگ رضوی طیف وسیعی از آموزه‌های اجتماعی، اخلاقی، تربیتی و سیاسی را شامل می‌شود و برگزیدن گزینشی یا سلیقه‌ای این مولفه‌ها به معنی آن است که نهادها یا افراد مرتبط در هر موقعیتی که قرار می‌گیرند و با در نظر گرفتن شرایط موجود، قسمتی از این مولفه‌ها را پررنگ و از بخش‌های دیگر چشم‌پوشی می‌کنند. این مسئله سبب شکل‌گیری درک ناقص از آموزه‌های رضوی می‌شود و ممکن است به خطا عموم مردم تصور کنند فرهنگ رضوی، فرهنگ جامع و مانعی نیست و کاستی‌هایی دارد. در مقابل، ارائه یکپارچه عناصر بنیادی فرهنگ رضوی است که به معنای نمایش تمام و کمال این عناصر و کارکرد آن‌ها در زندگی اجتماعی است. آموزه‌های رضوی برای کلی‌ترین مسائل تا خردترین و شخصی‌ترین موضوعات زندگی اجتماعی رهنمودهایی را ارائه می‌دهد که در صورت تعقیب آن‌ها هر فردی در دنیا و آخرت سعادتمند می‌شود.

مصاحبه‌شونده شماره ۷: من نظرم اینکه این شیوه سیاست‌گذاری جواب نمی‌ده. اتفاقاً عکسش جواب می‌ده. ما بیایم بگیریم آقا امام رضا (علیه السلام) این سبک زندگی رو داشته، این اخلاق رو داشته، با مردم این چنین بوده، با خانواده‌اش این طور رفتار می‌کرده. بعد که مردم جذب منش امام رضا (علیه السلام) شدن، بگیریم حالا امام به نماز و روزه هم تاکید داشتن به حجاب هم همین‌طور.

۳-۲-۲. غلبه مروج‌پروری / سخنور‌پروری در آموزش عاملان مبلغ فرهنگ رضوی

آخرین شرط غلبه مروج‌پروری در آموزش عاملان مبلغ فرهنگ رضوی است. در حقیقت زمانی که از سخنوران برای تبلیغ فرهنگ رضوی استفاده می‌شود، آن‌ها تنها به تبلیغ گفتاری بسنده می‌کنند؛ اما این موضوع در حالی است که امروزه بسیار تاکید می‌شود که تبلیغ گفتاری در میان شیوه‌های دیگر تبلیغ تاثیر کمتری دارد و بهتر است که ابتدا با رفتار خویش دیگران را به امری تشویق کنیم و بعد با گفتار که آن هم باید تحت شرایط خاص صورت گیرد. نکته مهمی که در موضوع آموزش مروجان وجود دارد، انتخاب آن‌هاست. در واقع باید بررسی کرد که چه کسانی و با چه ویژگی‌هایی توانایی این را دارند که در این زمینه فعالیت کنند. مبحث تبلیغ، مبحث بسیار زمان‌بر و ناامیدکننده‌ای است. به همین دلیل افراد مناسب برای این کار افرادی هستند که از سعه صدر بالایی برخوردار باشند. باید خاطر نشان کرد که به کارگیری چنین مروجانی همان‌طور که مشاهده می‌کنیم در اکثر اوقات نتیجه عکس با خود به همراه دارد و ما را از خواسته خویش دور می‌گرداند. در این زمینه امام رضا (علیه السلام) در سیره خود همیشه تلاش

می‌کردند با رفتار خویش دیگران را به دین اسلام ترغیب کنند. ایشان همواره کاملاً آراسته و مرتب در جمع ظاهر می‌شدند و تلاش می‌کردند در رفتار و گفتار خویش شأن و کرامت همه انسان‌ها را چه مسلمان و چه غیرمسلمان را حفظ و با عطف و مهرانی با آن‌ها رفتار کنند. در مقابل مروج‌پروری، سخنورپروری وجود دارد. نسل حاضر اهل گفت‌وگوست. هزینه کردن برای تربیت و پرورش مروجان که با مبانی دینی آشنایی دارند و می‌توانند با استدلال و برهان طرف مقابل را قانع کنند و در برابر سوالات مختلف آن پاسخگو باشند بسیار موثرتر از به‌کارگیری سخنرانانی است که با مبانی ترویج موثر آموزه‌های دینی ناآشنا هستند.

مصاحبه شونده شماره ۳: معلم ریاضی خوش‌پوش، مرتب و مودب و خوش اخلاق خیلی بهتر می‌تونه بچه منو بیره سمت حجاب تا معلم دینی یا پرورشی بد اخلاق... آدم‌های مرتب، منظم، خوش خلق و خوش اخلاق... مثلاً امام رضا (علیه السلام) می‌گن که شما زیبایی‌های کلام ما رو به مردم بگید خودشون میان سمت ما. اصلاً نیازی نیست که شما اجبارشون کنین... کسی از دین حرف بزنه که واقعاً بهش اعتقاد داره، دین تو جای جای زندگیش دیده می‌شه. حجاب رو عمیقاً باور داره نه فقط برای تو خیابون.

۲-۳. رویکردهای رایج در برابر پدیده مرکزی

۲-۳-۱. رویکرد طرد حداکثری / جذب حداکثری: رویکردی که برآمده از نگاه گزینشی و تکیه صرف بر جنبه سلبی دینداری و برخورد قهری بدون رعایت جمیع شرایط امر به معروف و نهی از منکر و تبیین ناقص دین صورت گرفته است، منجر به طرد حداکثری به جای جذب حداکثری خواهد شد. در رویکرد طرد حداکثری معمولاً به گونه‌ای عمل می‌شود که نه تنها قشرهای مختلف مردم با دینداری متوسط و کم جذب نمی‌شوند بلکه از تعداد قشرهای مذهبی نیز کاسته می‌شود. این در حالی است که باید اقداماتی برای افزایش و جذب عموم مردم انجام داد و نه طرد آن‌ها. تلاش باید بر مبنای محبت و گفت‌وگو و احترام متقابل باشد. این موضوع در بسیاری از مسائل مطرح شده در مصاحبه‌شوندگان دیده می‌شود. سیره اجتماعی امام رضا (علیه السلام) به‌ویژه در دوره حضور در مرو و خراسان به پیروی از رویکرد جد بزرگوارشان پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) بر تمرکز توأمان بر پرورش خواص و همراه ساختن قشرهای مختلف مردم بنا بر ظرفیت‌های وجودی خودشان بوده است. این آموزه مهم در تنظیمات اجتماعی مدرن راه‌حلی اساسی برای برنامه‌ریزی فرهنگی جهت همگراسازی آحاد شهروندان با چشم‌اندازهای تعریف شده در قلمرو تعالی فرهنگی جامعه است. طبیعتاً دور از انتظار است که شدت این همگرایی و همراهی در ارتباط با یکایک شهروندان از الگویی مشابه و شدتی معین پیروی نکنند. آنچه مهم است یافتن حلقه اتصالی در زیست

فردی و اجتماعی هر شهروند برای پیوند دادنش با نظام مطلوب فرهنگی به محوریت فرهنگ رضوی است. از این منظر یافتن بهانه‌هایی برای اتخاذ رویکرد طرد حداکثری و خواص‌گرایی‌های مخاطب‌گریز ثمره‌ای جز از دسترس دور ساختن ظرفیت‌های گسترده اجتماعی برای یک تحول سازنده فرهنگی نخواهد داشت.

مصاحبه‌شونده شماره ۳۲: یه چیزهایی می‌بینم و می‌شنوم که واقعاً عجیبه! مادر دوستم یه خانم شصت و خرده‌ای ساله است و مانتویی محجبه بوده ولی الان حجابش رو کم کرده. قبول دارم اعتقادش احتمالاً قلبی و عمیق نبوده ولی اینو هم قبول دارم که بعضی اقدامات عجولانه و بی‌منطق سبب تحریک امثال این خانم شده. امثال این خانم می‌بینم دوروبرم که از میزان حجابشون کاسته شده. اینا به خاطر اینه که مردم از دینداری ناامید می‌شن. دینی که بخشنده است، مهربونه، آدم‌ها رو دوست داره بهشون احترام می‌ذاره ولی وقتی چنین رفتارهایی می‌بینن به دین شک می‌کنن.

۲-۳-۲. رویکرد دستورمدار / رویکرد مشارکت‌مدار: تلقی خاص و انحصارگرایانه از فرهنگ رضوی همچون سایر قلمروهای فرهنگی، منجر به بروز رویکرد دستوری می‌شود. رویکردی که یک طرف خود را بالاتر از دیگران فرض و با جنبه‌ای دستوری با دیگران برخورد می‌کند و آنان را از هر نظر در مرتبه و جایگاهی پایین‌تر از خود می‌بیند. در مقابل این رویکرد، رویکرد مشارکت‌گرایانه است. رویکرد مشارکت‌مدار به رویکردی گفته می‌شود که متأثر از نوع خاصی از فلسفه اجتماعی و سیاسی رضوی نسبت به جوامع انسانی و نظام‌های فرهنگی سیاسی و اجتماعی است و به معنای درگیر شدن، سهیم شدن و همکاری عموم مردم در امر مورد انتظار است. در حقیقت باید بستری فراهم شود تا افراد به صورت فعالانه و داوطلبانه خواستار شرکت در فعالیت‌های اجتماعی شوند و احساس تعلق به گروه پیدا کنند. خود را در مقابل شرایط پیش‌آمده مسئول بدانند و در تلاش برای اصلاح امور مسلمین برآیند، در این رویکرد طرفین در سطحی برابر قرار دارند و کسی خود را در موضعی برتر (از هر نظر) نسبت به دیگری نمی‌داند. در نتیجه عاملی برای درگیری افراد نسبت به مسئله به صورت خودجوش خواهد بود.

مصاحبه‌شونده شماره ۲۰: بین حکومت داره تنهایی کار می‌کنه. نمیدانم از چهار تا متخصص نظر بپرسه. نمیدانم از مردم نظر بپرسه. بگه بیا این کمک‌کنین تو حل مسئله حجاب. خودش تصمیم می‌گیره. خودش انجام می‌ده و می‌شه چیزی که الان می‌بینیم.

مصاحبه‌شونده شماره ۲۶: حاکمیت دایم داره به مردم می‌گه اینکارو بکن اینکارو نکن. اینو بپوش اینو نپوش. با مردم همدلانه برخورد نمی‌کنه. از اون بالا نمیدانم پایین کنار درددل مردم

بشینه، ببینه چی می‌خوان. از خود مردم برای حل مشکلات شون کمک بگیره.

۲-۳-۳. رویکرد کلیشه‌ای / رویکرد خلاق: در بسیاری از موارد روندهای جاری در زمینه ترویج فرهنگی تکراری و کلیشه‌ای می‌شود و تقریباً عده‌ای خاص از شهروندان را به عنوان مخاطب درگیر می‌کند. درست است که چنین رویکردی مسئله را تشخیص می‌دهد و گاهی جنبه منطقی دارد؛ اما اغلب غیرمنعطف و یکنواخت است و بر اثر تکرارهای پی در پی معنای خود را از دست می‌دهد. در مقابل برای مواجهه با نسل جوان و آگاه امروزی نیاز به رویکردهای خلاقانه و نوآورانه است که توانایی شکستن کلیشه‌ها را داشته باشد و بتواند باب گفت‌وگو در تعاملات را باز کند. در واقع در رویکرد خلاقانه مسئله و شرایط تغییری نمی‌کند تنها از ترکیب ایده‌ها و الگوهای جدید اقدام جدید و موثرتری ظهور می‌کند.

بر خلاف تصور رایج، رویکردهای کلیشه‌ای در تبلیغ و ترویج فرهنگی الزاماً کم‌هزینه‌تر از رویکردهای خلاق نیستند. حتی در موارد متعددی می‌توان ادعا کرد میل اقدامات کلیشه‌ای به تخصیص هزینه به مراتب بیشتر است؛ زیرا در مداخلات وابسته به چنین نگاهی رابطه منطقی بین وسیله و هدف از هم گسیخته می‌شود و در نتیجه احتمال هزینه‌کردهای بلاوجه و کنترل‌ناپذیر تا حد زیادی افزایش می‌یابد. در مقابل، رویکرد خلاق به امر فرهنگی و از جمله در راستای ترویج فرهنگ رضوی که می‌تواند طیف گسترده‌ای از اقدامات از قلمروهای محیطی تا رسانه‌های کلاسیک و مجازی را در بر بگیرد، در موارد پرشماری با توجه به ظرفیت فراوان برای جذب فعالیت‌های داوطلبانه و در مواردی کارآفرینانه عملاً از حیث هزینه‌ای بسیار مقرون به صرفه خواهند بود.

مصاحبه شونده شماره ۸: تو این مدت این اقدامات که انجام شده هم اش تکراری بوده. ما یه حرکت خلاقانه حرفه‌ای ندیدیم. خب شما این همه اقدام انجام دادی حالا شده یه بار بیای یه بازخورد بگیری از مردم؟ ببینی با ابزارهایی که به کارگرفتی مردم باحجاب‌تر شدن یا نشدن؟ مردم دیندارتر شدن یا دین‌گریزتر؟ مردم چه واکنشی نشون دادن؟ بیاین بررسی کنین. نتایج اقدامات رو ببینین ببینن. تبعات داره اقداماتی که انجام دادین... برید پژوهش انجام بدید ببینید بعد مداخلات چند نفر بی حجاب باحجاب شدن؟

۲-۴. پیامدهای مورد انتظار در نسبت با رویکردها و شرایط ناظر بر پدیده مرکزی

۲-۴-۱. از دست رفتن / بازیابی پیوندهای اصیل فرهنگی در جامعه: در رویکردهای طرد حداکثری، دستورمدار و کلیشه‌ای عمل‌مسیر برای از دست رفتن پیوندهای اصیل فرهنگی در

جامعه فراهم خواهد شد. برخی باورهای فرهنگی و نمادهای اجتماعی عامل انسجام و پیوند افراد با یکدیگر است که هویت جمعی آنان را تشکیل می‌دهد و باعث می‌شود آنان احساس «ما بودن» و «یکی بودن» کنند. این عناصر فرهنگی مانند چسب مانع از گسست اجتماع خواهند شد. برخی از اشکال واضح و آشکار این عناصر را در ارزش‌های خانوادگی می‌توان شناسایی کرد. همچنین از بین رفتن تعلق به گروه و فرهنگ دینی جامعه، عملاً مسیر را برای بسیاری از ناهنجاری‌های دینی و فرهنگی فراهم خواهد کرد. در اینجا است که متأسفانه جای منکر و معروف در ذهن فرد تغییر خواهد کرد؛ چراکه با از دست رفتن پیوندهای اصیل فرهنگی، گروه‌های مرجع و نیز هنجارگذار برای فرد نیز تغییر خواهد کرد. در مقابل بازیابی و تقویت پیوندهای اصیل فرهنگی در جامعه مطرح است. یک برنامه موثر برای بازیابی پیوندهای موثر بین عاملان اجتماعی نیازمند آبخور معرفتی معتبر و غنی است که بتوان بر پایه آن سازوکارهای قوام‌بخش و پایداری برای چالش‌های تعاملی پیش‌رو چه در سطح درون نسلی و چه در گذارهای بین نسلی در جامعه داشت. فرهنگ رضوی از ظرفیتی کم‌نظیر برای ایفای چنین نقشی برخوردار است و می‌بایست از این جهت نیز آن را محترم دانست.

مصاحبه شونده شماره ۱۴: فراتر از همه این اعتراض‌ها اتفاقی که داره می‌افته از بین رفتن اتحاد و یگانگی جامعه هست که به مرور داره اتفاق می‌افته. و این مسئله نتایج غیرقابل جبرانیه به همراه داره. مردم دیگه خودشونویه کل واحد نمی‌دونن. مدام خودشون رومقابل دیگری تصور می‌کنن. چند سال پیش که رفته بودم سوریه، تولیدرمون داشت می‌گفت که چطور اقوام مختلف با مذاهب مختلف اینجا دارن کنارهم زندگی می‌کنن دقیقاً ۳-۴ سال بعدش داعش وارد شد و همه روبه جون هم انداخت و جنگ داخلی رخ داد، حواسمون باشه که عاقبت ما این چنین نشده.

۲-۴-۲. تفکیک/تلفیق فزاینده ابعاد حیات عرفی و شرعی فرزندان: با احساس طرد شدن از سوی حاملان فرهنگ اصیل دینی یا حتی مدعیان آن فرهنگ، راه برای تفکیک عناصر حیات اخروی از حیات دنیوی فراهم خواهد شد؛ چراکه در فرهنگ دینی تمایزی میان حیات دنیوی و اخروی نیست. تمایز میان دنیا و آخرت، شکلی از سکولاریسم است که از سوی فرهنگ دینی به رسمیت شناخته نمی‌شود. منافع دنیوی و منافع اخروی در گرو یکدیگرند و با مخاطره قرار گرفتن حیات دنیوی، حیات اخروی نیز در خطر قرار خواهد گرفت. در فرهنگ دینی انسان موجودی جاودانه است و ابعاد حیات دنیوی آن به هیچ عنوان قابل تفکیک از حیات دنیوی او نیست؛ اما با طرد شدن از سوی حاملان و مدعیان فرهنگ اصیل ایرانی اسلامی، این گزاره راهبردی به وادی تردید خواهد افتاد و تفکیک میان این ابعاد دنیوی و اخروی، امکان تربیت و جامعه‌پذیری

نسل‌های بعدی با این باور دشوار خواهد شد. این شکل از دنیاگرایی فزاینده عرصه‌های مختلفی از حیات دنیوی را از حیطه‌های اقتصادی و سیاسی گرفته تا فرهنگی و اجتماعی تحت الشعاع قرار می‌دهد و منجر به بروز تعارض‌ها و چالش‌های بسیاری در زیست جهان فرهنگی ما خواهد شد.

در مقابل تلفیق حیات عرفی و شرعی است. این نگاه که از روایت و یا بیان حکمت آمیز مشهور (دنیا مزرعه آخرت است) سرچشمه می‌گیرد، بین پرداختن جمیع شئون زندگی مادی در عین نظر داشتن بر سعادت اخروی منافاتی نمی‌بیند. نگاه دانش‌مدار حضرت رضا (علیه السلام) که در مراجعان به ایشان طیف گسترده‌ای از اندیشمندان علوم نقلی و عقلی تا عامه مردم را در خود جای می‌داد و در روندی تدریجی عموم ایشان را به مریدان و رهروان ثابت‌قدم ایشان تبدیل می‌کرد، نشانه امکان‌پذیری تلفیق موثر ابعاد عرفی و شرعی حیات انسانی است؛ امری که در دنیای امروز نیز می‌تواند به تبع اتخاذ رویکردی مناسب دستاورد فعالانه فرهنگی در برنامه‌های ترویجی‌شان باشد.

مصاحبه شونده شماره ۳۱: خیلی از رفتارها و گفتارهایی که امروز تو جامعه می‌بینیم به این خاطر است که بعضی از مردم دیگه اعتقادی به آخرت ندارند. فراموش کردن که یه جا از شون حسابرسی می‌شه و باید جواب بدن. فقط دنبال اینن که تو این چند روزی که در این دنیا هستن همون طور که دلشون می‌خواد بخورن، بیوشن و رابطه داشته باشن و بعدش هم دیگه هیچی.

۲-۴-۳. ناتوانی / فرصت‌یابی برای مواجهه با چالش‌های فرهنگی: در پی مرکزیت‌زدایی عامدانه یا به درجات مختلف ناآگاهانه از گنجینه‌ای چون فرهنگ رضوی در تصویرسازی از حیات طیبیه اجتماعی ایرانیان فرصتی گران‌مایه برای مواجهه موثر با بسیاری از چالش‌های فرهنگی خرد و کلان از دست می‌رود. برخلاف تصور رایج که با تکیه صرف بر ترویج امر زیارت و حضور گسترده زائران از آنچه که با عنوان مرکزیت‌یابی پایدار فرهنگ رضوی می‌توان از آن یاد کرد، برقرار می‌شود؛ اما بسیاری از پاسخگویان بر این مقوله مشترک تاکید داشته‌اند که چه در برابر خیل زائران و چه در ارتباط با عموم مجاوران این توجه متوازن و عالمانه به عناصر فرهنگ رضوی است که فرصت‌های ذی‌قیمتی برای مواجهه با مسائل و چالش‌های فرهنگی فراهم می‌آورد.

مصاحبه شونده شماره ۳۱: اون چیزی که شاهدش هستیم/ینکه ما از پس مشکلات اجتماعی و فرهنگی مون بر نیومدیم، حالا چراش باید بررسی بشه. بنیم کجای کار رو اشتباه کردیم. اشتباه مون تو هدف گذاری بوده تو اقدام بوده تو انتخاب کارگزاران بوده کجا بوده واقعا؟

مصاحبه شونده شماره ۱۹: بخشایی از حاکمیت به قدر کافی فرصت‌شناس نیست، وگرنه از این چالش‌های فرهنگی می‌تونه در راستای رسیدن به اهداف خودش و انسجام بیشتر جامعه استفاده کند.

۳. بحث و نتیجه‌گیری

با توجه به اهداف تحقیق مبنی بر شناسایی و صورت‌بندی شرایط و سازوکارهای ترویج عفاف و حجاب مبتنی بر قدرت تبیینی فرهنگ رضوی، مصاحبه‌های متعدد انجام شده با شهروندان مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت که مبتنی بر آن سه مقوله مرکزی حول مفاهیم کلیدی پژوهش شامل (فرهنگ رضوی، عفاف و حجاب) به‌دست آمد. درنهایت الگوی جامعی از برهم‌اندازی و تقابل مفهومی معرفتی الگوهای پیشین حاصل شد. هر یک از این الگوها متضمن شرایط ناظر بر رخ داد مقوله مرکزی، راهبردهای تنظیم‌کننده کنشگران عاملان اجتماعی در برابر آن و در نهایت پیامدهای حاصل از رخداد آن‌ها بوده است.

فرهنگ رضوی به‌عنوان یکی از مفاهیم مهم این پژوهش برای مصاحبه‌شوندگان با سه عنصر گفت‌وگو، محبت و احترام تعریف شده است. شهروندان مشهودی اغلب در اولین صحبت خود در موضوع آموزه‌های رضوی به گفت‌وگو‌مداری آن حضرت که با هدف ترویج مبانی دینی و اعتقادی صورت می‌گرفته، اشاره کردند. در بحث گفت‌وگو، انسان فعلی با توجه به خصوصیات ویژه‌ای مانند در اختیار داشتن انبوهی از اطلاعات، آشنایی با افکار و اندیشه‌های مختلف و ذهن به‌شدت انتقادی و تحلیلگر دیگر فردی نیست که به‌صورت دستوری به انجام کاری وا داشته شود به همین منظور ضرورت دارد این عنصر به صورت درست در جامعه ترویج شود و توسعه یابد؛ اگر خواهان ترویج فرهنگ رضوی هستیم باید به الزامات این فرهنگ که یکی از عناصر آن گفت‌وگوست نیز مجهز باشیم به نحوی که بتوانیم برای به منصه ظهور رسیدن فرهنگ رضوی توانایی گفت‌وگو، آشنایی با مسائل و فنون گفت‌وگو و... را در اختیار داشته باشیم؛ زیرا بهترین راه برای ترویج هر نوع فرهنگ و اندیشه‌ای به‌ویژه موضوع مورد بحث این مطالعه یعنی ترویج عفاف و حجاب گفت‌وگو و انجام بحث پیرامون آن است. اگر این موضوع به بوستان گفت‌وگو وارد شود زیبایی‌ها، خوبی‌ها یا نواقص آن برای همگان آشکار و سبب می‌شود افراد در انتخاب و تمیز سره از ناسره با دیدی باز و نگاهی دقیقی با آن موضوع مواجهه شوند. در این خصوص داستان حضرت ابراهیم (علیه السلام) در مواجهه و مذاقه پیش آمده در جریان شکستن بت‌ها و گمراهی مردم در انتخاب بت‌پرستی در جریان گفت‌وگوی ایشان با مردم چراغ راه روشنی برای اهمیت دادن به

گفت‌وگوست. اهمیت عنصر گفت‌وگورا می‌توان در پژوهش میرهادی تفرشی و همکاران (۱۳۹۹) و پریوش و تابش (۱۴۰۱) نیز مشاهده کرد. در این مطالعات بیان شده است که برگزاری جلسات مناظره و گفت‌وگویی از شیوه‌های تبلیغی حضرت امام رضا (علیه السلام) بوده است و ایشان برای نهادینه‌سازی این فرهنگ و اقناع کلامی مخاطبان از این شیوه استفاده می‌کردند. همچنین در مطالعه هراتی و همکاران (۱۴۰۰) در مبحث تربیت فرزند در خانواده به تاکید امام رضا (علیه السلام) مبنی بر استفاده از راهبرد گفت‌وگو برای اجتماعی کردن و هویت‌یابی کودک پرداخته شده است. به این منظور که کودک باید شیوه تعامل سازنده با خانواده و اجتماع را بیاموزد و در این راستا گفت‌وگو ابزار قدرتمندی محسوب می‌شود که نیاز است هر فردی به آن مجهز باشد.



تصویر ۲. عناصر کلیدی فرهنگ رضوی

در زمینه عنصر احترام، مصاحبه‌شوندگان بر سفارش آن حضرت به حفظ کرامت و شأنیت انسان به عنوان یک موهبت الهی و توجه به اصل تساوی خلقت برای انسان‌ها تأکید داشته‌اند به نحوی که در قرآن کریم مسلمانان را از اکرام و محبت به غیرمسلمانان منع نکرده است. مسئله احترام و حفظ عزت و کرامت در اسلام به نحوی قابل طرح است که حتی قرآن کریم برای جلوگیری از ایجاد عناد و لجاجت به عنوان موانع پذیرش حق و حقانیت، دستور به توهین نکردن به بت‌ها و خدایگان مشرکان داده است. در این خصوص باید گفت که اگر در فرهنگ رضوی مسئله احترام از مسائل محوری و مهم است به این دلیل است که اساساً اهل بیت (علیهم السلام) به‌ویژه حضرت رسول، تبلیغ و رسالت خود را با اخلاق و احترام متقابل پیش برده است تا جایی که به‌صراحت قرآن کریم، اگر اخلاق حضرت رسول، اخلاق نرم و لین نمی‌بوده، سبب جدایی مردم از ایشان و ابتر ماندن رسالت الهی ایشان می‌شده است. مسئله در ادبیات فارسی ما نیز دارای انعکاس بوده به نحوی که ضرب‌المثل «از محبت خارها گل می‌شود» نشان دهنده عنصر و اکسیر احترام و اخلاق است. اصفهانی و یوسفی (۱۳۹۷) و صالحی و سروری مجد (۱۳۹۴)

در مطالعات خود به بررسی آیات و احادیث مختلفی که از آن حضرت در موضوع احترام و حفظ کرامت انسانی در همه احوالات وجود دارد، پرداخته‌اند.

در خصوص محبت نیز باید گفت که اگر هدف اصلی امور دینی همراه با محبت و از کنه دل و با مهربانی باشد، می‌تواند به همراه عنصر احترام معجزه‌هایی مانند صدر اسلام بیافریند به نحوی که به استناد تاریخ صدر اسلام، از دلایل اصلی پیشرفت اسلام با محوریت حضرت رسول، عنصر محبت ایشان به همگان بوده و این مسئله سبب شیفتگی و دلدادگی مردم نسبت به حضرت و اهداف ایشان شده است. عنصر محبت در فرهنگ رضوی به اندازه‌ای مهم، پررنگ و دارای انعکاسات اساسی بوده است که حتی حضرت رضا (علیه السلام) نسبت به حیوانات نیز دارای محبت و رأفت بوده‌اند. در تمامی مباحث تربیتی چه تربیت اخلاقی و اجتماعی و چه اعتقادی شاهد تأکید آن حضرت بر محبت و مهرورزی هستیم. مطالعه میرزا محمدی و همکاران (۱۳۹۶) گویای این امر است. مطالعه سروری مجد (۱۳۹۴) و علم الهدی و شریفی (۱۳۹۴) نیز عنصر محبت را امر جدایی ناپذیر از تعاملات اجتماعی مطلوب مطرح می‌کنند.

در نهایت می‌توان نتیجه گرفت با بهره‌مندی از سه عنصر کلیدی آموزه‌های فرهنگ رضوی شامل گفت و شنود سازنده، احترام متقابل و مهربانی، می‌توان برای اقناع‌سازی و همراه‌سازی شهروندان برای پذیرش الگوهای تراز پوششی، اقداماتی با اثرگذاری بهتر و بیشتر صورت داد.

۳-۱. پیشنهادها

می‌بایست به این نکته مهم توجه ویژه داشت که فرهنگ رضوی بستری برای زیست عقیقانه و با رعایت حجاب شرعی فراهم می‌کند. فاصله گرفتن از این فرهنگ خود را با باز نمودهای فرهنگی وابسته به رویکرد غرب به مسئله پوشش نشان می‌دهد. با توجه داشتن به این نکته مهم، پیشنهادهای زیر به عنوان اصول و اهداف سیاست‌گذاری فرهنگی در مقوله حجاب و عفاف معرفی می‌شود:

۱. بازنگاشت مقوله عفاف و حجاب از امری امنیتی قضایی به امری فرهنگی اجتماعی
۲. جابه‌جایی نقطه تمرکز رسانه‌های دولتی و عمومی در ترویج فرهنگی از مخاطب بزرگسال به سمت مخاطب کودک و نوجوان
۳. ایجاد میدان گاه و عرصه‌های تعاملی و گفت‌وگو مدار در محله‌های شهر

۴. ضرورت تمرکز و اولویت بخشی به استانداردسازی در پوشش در قلمروهای سازمانی رسمی (دولتی - عمومی - خصوصی)

۵. لزوم استقرار نظام شفاف شایسته سالاری و شایسته پروری در ارتباط با مروجان فرهنگی فعال در رسانه

۶. بازطراحی فضاهای شهری در راستا ارتقای امنیت ذهنی و فرصت سازی برای خودشکوفایی زنان در چارچوب سبک زندگی ایرانی - اسلامی.



منابع و مأخذ

- اصفهانى، سيد عبدالله؛ يوسفى، خاطره. (۱۳۹۷). «مطالعه تطبیقی کرامت انسانی از منظر سیره رضوی و مبانی اومانيسم». **فرهنگ رضوی**. دوره ۶. شماره ۲۲. صص: ۱۷۹-۲۰۵.
- استراوس، انسلم و کریبن، جولیت. (۱۳۹۵). **مبانی پژوهش کیفی: فنون و مراحل تولید نظریه زمینه‌ای** (ابراهیم افشار، مترجم). تهران: نشرنی.
- اینگلهارت، ر. (۱۳۷۳). **تحول فرهنگی در جامعه پیشرفته صنعتی**. ترجمه مریم وتر. تهران: انتشارات کویر.
- برگر، پ. و لاکمن، ت. (۱۳۸۷). **ساخت اجتماعی واقعیت؛ رساله‌ای در جامعه‌شناسی شناخت**. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- پرویش، محسن؛ تابش، یعقوب. (۱۴۰۱). «ترویج فرهنگ گفت‌وگو و نقش آن در جوامع دینی با الهام از سیره رضوی؛ ضرورت‌ها و بایسته‌ها». **فرهنگ رضوی**. دوره ۱۰. شماره ۳۹. صص: ۱۷۹-۱۹۸.
- جوادی یگانه، محمدرضا؛ عزیزی، فاطمه. (۱۳۸۸). «زمینه‌های فرهنگی و ادبی کشف حجاب در ایران؛ شعر مخالفان و موافقان». **جامعه‌شناسی ایران**. دوره دهم. شماره ۱. صص: ۹۹-۱۳۷.
- جوادی، وجیهه؛ امیری، مجتبی. (۱۳۹۵). «بررسی عوامل گرایش به بدحجابی و راهکارهای مقابله با آن». **تحقیقات فرهنگی ایران**. دوره ۹. شماره ۴. صص: ۱۱۵-۱۳۲.
- جهانگیر فیض آبادی، احمد؛ فرخی، میثم. (۱۳۹۴). «واکاوی سیاست‌گذاری فرهنگی در سیره امام رضا (علیه السلام)». **فرهنگ رضوی**. دوره ۴. شماره ۱۴. صص: ۷-۲۸.
- خارستانی، اسماعیل؛ سیفی، فاطمه. (۱۳۹۳). «موانع و راهکارهای تحکیم نهاد خانواده از منظر سیره و آموزه‌های رضوی». **فرهنگ رضوی**. صص: ۱۰۷-۱۴۴.
- خیاط، علی؛ جانفزا، علی. (۱۳۹۳). «عوامل رفتاری برقراری ارتباط موثر در گفتار و رفتار امام رضا (علیه السلام)». **فرهنگ رضوی**. دوره ۲. شماره ۸. صص: ۱۶۱-۱۸۴.
- دلاور، ع. (۱۳۹۱). **روش تحقیق در روان‌شناسی و علوم تربیتی روش تحقیق در روان‌شناسی و علوم تربیتی**. تهران: موسسه نشر و ویرایش.
- دلبری، شهریانو؛ زحمتکش، زهرا. (۱۳۹۵). «به‌کارگیری شیوه‌های تسامح و تساهل در سیره تربیتی امام رضا (علیه السلام)». **فرهنگ رضوی**. دوره ۵. شماره ۲۰. صص: ۳۱-۶۸.
- سفیری، خدیجه؛ کلانی، سمیه. (۱۳۹۵). «تجربه زیسته جوانان در مواجهه با چالش‌های هویتی جامعه گذار (مطالعه کیفی جوانان ۲۰-۳۰ سال شهر اصفهان)». **بررسی مسائل اجتماعی ایران** (نامه علوم اجتماعی). دوره ۷. شماره ۱. صص: ۹۹-۱۲۴.
- شریفی، عنایت‌الله؛ خوانین زاده، محمد حسین؛ خلعتبری لیماکی، حسام‌الدین. (۱۳۹۶). «روش‌های تبلیغی امام رضا (علیه السلام)». **فرهنگ رضوی**. دوره ۵. شماره ۱۹. صص: ۱۴۹-۱۷۵.
- شهرام‌نیا، امیر مسعود؛ زمانی، نجمه سادات. (۱۳۹۲). «علل و پیامدهای شکل‌گیری پدیده کشف حجاب در دوران پهلوی». **گنجینه اسناد**. سال بیست و سوم. شماره ۸۹. صص: ۶۲-۸۵.
- عصاره‌نژاد دزفولی، سینا؛ باقری قورتانی، مهدی؛ فرخی، میثم. (۱۴۰۰). «دلالات‌های سیره رضوی در سیاست فرهنگی». **فرهنگ رضوی**. دوره ۹. شماره ۳۴. صص: ۳۹-۶۶.
- علم، محمدرضا؛ دنیاری، سکینه. (۱۳۹۸). «بررسی نوع پوشش و حجاب زنان در دوره قاجار با نگاهی به

- آثار سیاحان خارجی این دوره (از پادشاهی آقا محمد خان تا دوران مظفرالدین شاه)». **تاریخ** (دانشگاه آزاد محلات). دوره ۱۴. شماره ۵۴. صص: ۷۹-۱۰۲.
- کریمی، صدیقه؛ نصرافهانی، احمدرضا. (۱۳۹۲). «روش‌های تجزیه و تحلیل داده‌های مصاحبه». **پژوهش**. سال چهارم. شماره اول. صص: ۷۱-۹۴.
- محمدپور، احمد. (۱۳۸۸). «تحلیل داده‌های کیفی: رویه‌ها و مدل‌ها». **انسان‌شناسی**. دوره ۲. شماره ۱۰. صص: ۱۲۷-۱۶۰.
- میرزاحمدی، محمدحسن؛ جهانی جوانمردی، فاطمه؛ نوروزی، محمد. (۱۳۹۶). «بازشناسی آموزه‌های تربیتی امام رضا (علیه السلام) و کاربردهای آن‌ها در عصر حاضر». **فرهنگ رضوی**. دوره ۵. شماره ۲۰. صص: ۶۹-۱۰۴.
- میرهادی تفرشی، سید محمد رضا؛ معتمد لنگرودی، فاطمه؛ معتمد لنگرودی، فرشته. (۱۳۹۹). «جستاری در راهکارهای موثر بر اقناع مخاطب در مناظرات رضوی». **فرهنگ رضوی**. دوره ۸. شماره ۳۰. صص: ۳۳-۵۵.
- میرزائی، خلیل. (۱۳۹۷). «مطالعه رابطه بین مصرف رسانه‌ای و بیگانگی فرهنگی-اجتماعی در میان جوانان تهرانی». **مطالعات جامعه‌شناختی**. دوره ۲۵. شماره ۲. صص: ۶۹۰-۶۵۳.
- نجفی، مرتضی؛ باقی نصرآبادی، علی. (۱۳۹۸). «بازشناسی فرایندهای مدیریت فرهنگی». **فرهنگ رضوی**. دوره ۱۰. شماره ۳۹. صص: ۶۳-۹۲.
- وثوقی، منصور؛ اکبری، حسین. (۱۳۸۹). «روندها و عوامل موثر بر تغییر ارزش‌های یک مطالعه تطبیقی». **مجله تحلیل اجتماعی**. شماره ۵۹. صص: ۹۳-۱۲۸.
- یاری، سیاوش؛ اکبرنژاد، مهدی؛ صالحی، پیمان. (۱۳۹۷). «بررسی ابزارها، آداب، زمینه‌ها و تکنیک‌های تبلیغ در فرهنگ رضوی». **فرهنگ رضوی**. دوره ۶. شماره ۲۱. صص: ۱۱۳-۱۴۸.
- یاسینی، سیده راضیه. (۱۳۹۲). «سیاست‌های گفتمانی پوشاک زنان در ایران در دوره پهلوی اول (آمرانه) و دوم (اشاعه گرایانه)». **مطالعات فرهنگ-ارتباطات**. دوره ۲۱. شماره ۵۲. صص: ۸۹-۱۰۸.

Reference

- Alam, Mohammad Reza, & Donyari, Sakineh. (2019). Investigating women's covering and hijab in Qajar dynasty reflecting upon the works of foreign tourists of that period (from Agha Mohammed Khan kingdom to Mozafar-edin Shah period). *Journal of History (Tarikh)*, 14(54), 79-102. [In Persian]
- Asare Nezhad Dezfooli, S., Bagheri Ghoortani, M., & Farokhi, M. (2021). Implications of Raḍavi life in cultural policy. *Journal of Razavi Culture*, 9(34), 39-66. [In Persian]
- Berger, Peter L., & Luckmann, Thomas. (2008). *The social construction of reality: A treatise in the sociology of knowledge* (Translated by Fariborz Majidi). Tehran: Elmi va Farhangi Publishing. [In Persian]
- Delavar, Ali. (2012). *Research methods in psychology and educational sciences*. Tehran: Virayesh Publishing Institute.
- Delbari, Shahrbanoo, & Zahmatkesh, Zahra. (2018). Applying methods of tolerance in educational conduct (Sira) of Imam Reza (A.S.). *Razavi Culture*, 5(20), 31-68. [In Persian]

Esfahani, Seyed Abdollah, & Yousefi, Khaterreh. (2018). A comparative research on "human dignity" from the perspective of Razavi conduct of life and principles of humanism. *Farhang-e Razavi*, 6(22), 179–205. [In Persian]

Inglehart, Ronald. (1994). *Culture shift in advanced industrial society* (Translated by Maryam Vetr). Tehran: Kavir Publishing. [In Persian]

Inglehart Ronald and Paul R. Abramson. (1994). Economic Security and Value Change. *The American Political Science Review*, 88(2), 336–354. [In English]

Inglehart Ronald, Christian Welzel. (2007). *Modernization, Cultural Change, and Democracy. The Human Development Sequence*. Cambridge University Press. [In English]

Jahangir Feizabadi, Ahmad, & Farokhi, Meysam. (2016). Analysis of cultural policy in Imam Reza (A.S.) Sireh. *Razavi Culture*, 4(14), 7–28. [In Persian]

Javadi Yeganeh, Mohammad Reza, & Azizi, Fatemeh. (2009). The cultural and literary backgrounds for the unveiling of women in Iran (1935); the poetry of opponents and advocates. *Iranian Journal of Sociology*, 10(1), 100–137. [In Persian]

Javani, Vajihe, & Amiri, Mojtaba. (2017). Study of influencing factors on tendency to bad dressing and its solutions. *Iranian Cultural Research*, 9(4), 115–132. [In Persian]

Karimi, Sadiqah, & Nasr, Ahmad Reza. (2014). The methods of analyzing interview data. *Journal of Research in Islamic Sciences*, 4(1), 71–94. [In Persian]

Kharestani, Esmaeil, & Seyfi, Fatemeh. (2014). The obstacles of and solutions for strengthening the family from Razavi teachings and lifestyle viewpoint. *Razavi Culture*, 2(7), 107–144. [In Persian]

Khayyat, Ali, & Janfaza, Ali. (2015). Behavioral factors to building effective communication in speech and behavior of Imam Reza (AS). *Razavi Culture*, 2(8), 161–184. [In Persian]

Mirhadi Tafreshi, S. M. R., Motamed Langroudi, F., & Motamed Langroudi, F. (2020). A search for effective solutions to persuade the audience in Raḍavi debates. *Journal of Razavi Culture*, 8(30), 33–55. [In Persian]

Mirzamohammadi, M. H., Jahani Javanmardi, F., & Norouzi, M. (2018). Recognition of the educational implications of Imam Reza (AS) and their application in the present era. *Journal of Razavi Culture*, 5(20), 69–104. [In Persian]

Mirzaei, K. (2019). A study on the relationship between media consumption and cultural-social alienation among Tehran's youth. *Sociological Studies (formerly Social Sciences Letter)*, 25(2), 653–690. [In Persian]

Mohammadpour, A. (2009). Qualitative data analysis: Models and procedures. *Iranian Journal of Anthropology*, 2(10), 127–160. [In Persian]

Najafi, M., & Baghi Nasrabadi, A. (2010). Recognition of Imam Riḍā's cultural management processes. *Social Analysis of Social Order and Social Inequality*, 59(4), 93–128. [In Persian]

Najafi, M., & Baghi Nasrabadi, A. (2020). Recognition of Imam Riḍā's cultural management processes. *Journal of Razavi Culture*, 8(30), 57–81. [In Persian]

Parvish, Mohsen, & Tabesh, Yaghob. (2022). Promoting the conversing culture of dialogue and its role in religious societies inspired by the Razavi lifestyle: The necessities and requirements. *Journal of Razavi Culture*, 10(39), 179–198. [In Persian]

Safiri, Khadije, & Kalani, Somaye. (2017). A lived experience of youth in the face of challenges

of identity transition (Qualitative study of young people from 20 to 30 years old of Isfahan city). Iranian Journal of Social Problems (Nameh-ye Oloum-e Ejtemaei), 7(1), 99–124. [In Persian]

Sharifi, Enayatollah, Khaninzadeh, Mohammad Hossein, & Khala'tbari Limaki, Hesam-al-din. (February 2017). Imam Reza's (P.B.U.H.) preaching methods. Journal of Razavi Culture, 5(19), 149–176. [In Persian]

Shahramnia, Amirmasoud, & Zamani, Najme Sadat. (2013). The causes and factors for the formation of the unveiling phenomenon in the Pahlavi era. Ganjine-ye Asnad, 23(89), 62–85. [In Persian]

Strauss, A., & Corbin, J. (2016). Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory (Translated by E. Afshar). Tehran: Nashr-e Ney. [In Persian]

Yari, S., Akbarnejad, M., & Salehi, P. (2018). The study of elements, rites, grounds and propagation technique in Razavi culture. Journal of Razavi Culture, 6(21), 113–148. [In Persian]

Yasini, S. R. (2021). The discursive policies of women clothing in Iran at the first (obligatory) & second (diffusive) Pahlavi eras. Culture-Communication Studies, 21(52), 89–110. [In Persian]

